

**KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR
ÉS A MAGYARSÁG KELETI EREDETE**

2000

BARTÓK NYOMÁBAN ANATÓLIÁBAN

Míg a török összehasonlító nyelvtudomány magas szintet ért el, nem mondható el ugyanez a török népek zenéjének összehasonlító elemzésével foglalkozó zenetudományra. Nem születtek még meg az összehasonlításhoz szükséges alapvető zenei monográfiák, sőt gyakran hiányzik a dallamok osztályozására és elemzésére való törekvés is.

Pedig a kérdés általános érdeklődésre tarthat számot: vannak-e közös vonásai a különböző török népek népzenejének, és ezek hogyan viszonyulnak a magyar népzenei rétegekhez. Ugyanilyen fontos lenne annak az eldöntése is, hogy az esetleges egyezések minek tulajdoníthatók.

A magyar ethnomuzikológia számára különösen fontos a török népzene régi rétegeinek megismerése, hiszen tudjuk, hogy bizonyos török csoportok nagy szerepet játszottak a magyarság, a magyar kultúra és népzene kialakulásában. Nem véletlen hát, hogy a magyar kutatók szerepe kiemelkedőnek tekinthető a török és magyar népek népzenejének összehasonlító kutatásában.

Bartók Béla a magyarság és szomszédainak népzenején kívül intenzíven érdeklődött a rokonnépek zenéje iránt is. Ahogy tömören összefoglalta: *"Finn-ugor-török hasonlóságokat először a Volga táján élő népek irányában kerestem, és onnan kiindulva végül Törökország irányában."*¹

1935. december 1-én Rásonyi László, az akkor alakuló Ankarai Egyetem filológia-történeti fakultásának professzora levelet írt, és törökországi gyűjtőutat javasolt Bartóknak.² 1936 áprilisában az Ankarai Halkevi elnöke immár hivatalosan is felkérte Bartókot, hogy tartson előadást a népzene gyűjtés módszereiről és zeneszerzői iskolájának főbb alapelveiről. Bartók nagy örömmel olvasta a hírt, és elfogadta a meghívást. Nyáron törökül tanult, és 1936 novemberében már Törökországban gyűjtött.

Török gyűjtéséről három könyv is megjelent,³ és sokszínű beszámolók is olvashatók róla⁴, most csak Bartók összefoglaló szavaiból idézek:

"Az anyag alapos tanulmányozása során a következők derültek ki:

Az anyag láthatóan legrégebb, legjellemzőbb és legegységesebb része, a teljes gyűjtés 43%-a, izometrikus négysoros parlando dallamokat tartalmaz, nyolcas vagy tizenegyes szótagszámmal. A dallamok hangneme dor, eol vagy frig, szerkezetük ereszkedő, és megjelennek bennük a magyar ill. a cseremis népzeneire oly jellemző pentaton rendszer nyomai.

E dallamok közül a nyolcszótagosak megegyeznek a magyar régi stílus nyolcszótagos dallamaival, a tizenegyszótagosak pedig közeli rokonságban vannak a

BARTÓK NYOMÁBAN ANATÓLIÁBAN

Míg a török összehasonlító nyelvtudomány magas szintet ért el, nem mondható el ugyanez a török népek zenéjének összehasonlító elemzésével foglalkozó zenetudományra. Nem születtek még meg az összehasonlításhoz szükséges alapvető zenei monográfiák, sőt gyakran hiányzik a dallamok osztályozására és elemzésére való törekvés is.

Pedig a kérdés általános érdeklődésre tarthat számot: vannak-e közös vonásai a különböző török népek népzenejének, és ezek hogyan viszonyulnak a magyar népzenei rétegekhez. Ugyanilyen fontos lenne annak az eldöntése is, hogy az esetleges egyezések minek tulajdoníthatók.

A magyar ethnomuzikológia számára különösen fontos a török népzene régi rétegeinek megismerése, hiszen tudjuk, hogy bizonyos török csoportok nagy szerepet játszottak a magyarság, a magyar kultúra és népzene kialakulásában. Nem véletlen hát, hogy a magyar kutatók szerepe kiemelkedőnek tekinthető a török és magyar népek népzenejének összehasonlító kutatásában.

Bartók Béla a magyarság és szomszédainak népzenején kívül intenzíven érdeklődött a rokonnépek zenéje iránt is. Ahogy tömören összefoglalta: *"Finn-ugor-török hasonlóságokat először a Volga táján élő népek irányában kerestem, és onnan kiindulva végül Törökország irányában."*¹

1935. december 1-én Rásonyi László, az akkor alakuló Ankarai Egyetem filológia-történeti fakultásának professzora levelet írt, és törökországi gyűjtőutat javasolt Bartóknak.² 1936 áprilisában az Ankarai Halkevi elnöke immár hivatalosan is felkérte Bartókot, hogy tartson előadást a népzene gyűjtés módszereiről és zeneszerzői iskolájának főbb alapelveiről. Bartók nagy örömmel olvasta a hírt, és elfogadta a meghívást. Nyáron törökül tanult, és 1936 novemberében már Törökországban gyűjtött.

Török gyűjtéséről három könyv is megjelent,³ és sokszíni beszámolók is olvashatók róla⁴, most csak Bartók összefoglaló szavaiból idézek:

"Az anyag alapos tanulmányozása során a következők dőreültek ki:

Az anyag láthatóan legrégebb, legjellemzőbb és legegységesebb része, a teljes gyűjtés 43%-a, izometrikus négysoros parlando dallamokat tartalmaz, nyolcas vagy tizenegyes szótagszámmal. A dallamok hangneme dor, eol vagy frig, szerkezetük ereszkedő, és megjelennek bennük a magyar ill. a cseremis népzeneire oly jellemző pentaton rendszer nyomai.

E dallamok közül a nyolcszótagosak megegyeznek a magyar régi stílus nyolcszótagos dallamaival, a tizenegyszótagosak pedig közeli rokonságban vannak a

régi magyar anyaggal. Mindez a magyar és a török anyag közös Nyugat-Közép-Ázsiai eredetére utal, és korát legalább 15 évszázadosnak határozza meg.⁷⁵

Bartók törökországi gyűjtése osztozott egyéb népzenei gyűjteményeinek mostoha sorsával, és csak 1976-ban, sok évvel a zeneszerző halála után került kiadásra, Magyarországon és Amerikában szinte egyidőben, majd 1991-ben Törökországban. Egyik kiadvány sem keltett feltűnést, pedig nem 'csupán' a magyar és a török őstörténetet valamint a török-magyar zenei kapcsolatokat mélyen érintő műről van szó, hanem az etnomuzikológia egyik fontos munkájáról is. Azt is tudjuk, hogy Bartók nagy jelentőséget tulajdonított e gyűjtésének. Hosszú szünet után ez volt az első és egyben utolsó gyűjtőútja, és a török zene annyira foglalkoztatta, hogy Amerikába történt emigrálása előtt komolyan gondolkozott a törökországi letelepedésen.

Mi lehet ennek a közönynek az oka? Ha eltekintünk minden egyéb lehetséges magyarázattól, egy súlyos érv akkor is fennmarad: Bartók török gyűjtése oly kevés dallamot tartalmazott, hogy abból egy ma hatvanmilliós nép népzenejére érvényes megállapítások csak nagy fenntartásokkal fogalmazhatók meg. A török népzeneről pedig egészen a legutóbbi időkig nem született olyan átfogó elemző mű, mely értelmező háttérrel adhatott volna Bartók gyűjtéséhez.

Magam 1987 tavaszán érkeztem feleségemmel Törökországba, hogy az Ankarai Egyetemen magyar nyelvet tanítsunk. A *Dil ve Tarih-Çografya* vagyis az Ankarai Egyetem Bölcsész tudományi Karának ugyanazon a Hungarológia szakán dolgoztunk, melyet Atatürk rendelete alapján 1936. január 9-én, nem sokkal Bartók török útja előtt alapítottak, és ahol Bartók törökországi útja idején Rásonyi László is tevékenykedett. Törökországi terepmunkám 1988-tól 1993-ig tartott. Három központot választottam ki a Toros-hegység déli vonulata mentén: keleten Adanát - ahol Bartók is gyűjtött, nyugaton Antalyát, a kettő között pedig Mutot. Ezekből a központokból indultam gyűjtőutakra a környékbeli kis, elzárt falvakba. Elsősorban a vokális anyag gyűjtésére és lejegyzésére koncentráltam, de felvettem jelentős mennyiségű hangszeres darabot is. A fenti területeken kívül alkalmanként Törökország más vidékein is gyűjtöttem (pl. Ankara, Denizli, Trabzon stb.). Összesen 1500 dallamot rögzítettem magnetofonon 233 adat-közlőtől 85 helyen. Saját gyűjtésem kiegészítéséül feldolgoztam egy összehasonlító anyagot, mely Törökország szinte minden területéről származó 3000, főleg giusto dallamból áll.

Ennek a hatalmas anatóliai anyagnak az áttanulmányozása során kiderült, hogy van egy dallamtömb, mely a török népzene fontos archaikus formáit tartalmazza, melynek magyar vonatkozásai is figyelemreméltóak, és amely mennyiségileg és jelentőségében is kiemelkedő. A tömb dallamait a *szo-mi-re-do* dallammag jellemzi, de ide tartoznak a dallammag különböző, esetenként bővült megvalósulásai is. A tömbben a következő, egymással többé-kevésbé összefüggő zenei osztályok foglalnak helyet:

- 1) (*Szo-mi-re-do*) magú ütempáros típusok,
- 2) Török és magyar pentaton és diatonikus siratók,

- 3) Török és magyar *pszalmodizáló* dallamstílus,
- 4) Diszjunkt dallamok és az 5(5)b3 kadenciás, AAA_kB formájú típusok,
- 5) Nagy ambitusú parlando típusok.

Ezek közül most a hely, illetve az idő korlátozott volta miatt csak a zsolttározó vagy másképpen pszalmodizáló jellegű anatóliai és magyar dallamokkal foglalkozom.

A magyar és a török pszalmodizáló dallamstílus

“Uramfia, hiszen ez mintha egy régi magyar dallam változata volna”, kiáltott fel Bartók Béla 1936-ban a törökországi Osmaniye falu egyik parasztházának udvarán, amikor meghallotta a hetvenéves Ali Bekiroğlu Bekir által elénekelt török dallamot. És a legnagyobb megdöbbenésére a második dallam is egy magyar dallam rokona volt.

Milyenek is voltak ezek a dallamok?

A magyarság régi dallamai között találunk a *mi-re-do* magra felülről ereszkedő illetve végig a *mi-re-do* magon mozgó dallamokat is. Ezeket Bartók a saját rendezéseiben nem választotta el egymástól, pl. *A magyar népdal* c. könyvében az A.I. osztály első három dallama 5(b3)b3 kadenciás és tizenkétszótagos, de míg az első dallam *do-re-mi*-vel indul, és már az első sorában eléri a *szo*-t is, addig a második dallam szinte végig a *do-re-mi* sávban mozog, a harmadiknak pedig az első sora magasán, a 7–8. fokokon recitál.

Noha Kodály illetve Járdányi ezeket a magasabb ill. alacsonyabb mozgású *do-re-mi* középpontú dallamokat külön vette, újabban Szendrey Janka és Dobszay László ismét egybefogva tárgyalja őket. A *pszalmodizáló*nak nevezett dallamstílus alapja egyetlen, *do-re-mi* magú dallamtípus. Ennek a magnak a hangjai dominálnak a főcezúra környékén, de a mag fölfelé és lefelé is szimmetrikusan bővíthet egy kis terccel és egy nagyszekunddal. A bővülésnek megfelelően a stílus a középmagasságú illetve ereszkedő első sorú dallamok osztályaira osztható szét, de találhatók példák a magas és a közepes kezdés felcserélhetőségére. Legjellemzőbb egy ambitus-kitöltő mozgás, mely meglehetősen esetlegesnek tűnik, a fejtett dal-forma kivételes. A pentatónia viszonylag tisztán jelentkezik, idegen hangok legfeljebb a b2. vagy 6. fokon lépnek be, ezzel fríg, eol színezetet kölcsönözve.

A kapcsolódó szövegek négy soros strófaból állnak, ám viszonylag nagyszámú egyéb formai megoldás is van: két- és háromsorosság, kettéosztott hatsorosság stb., és vannak példák ugyanannak a dallamnak a formavariációira is. Kivételes a sorismétlés, a dallamok formáját legjobban az ABCD jellemzi. Előfordulnak motívumismétlések, de nem következetesen és a megismételt motívumok a sornál rövidebbek. A középkérdésű dallamcsalád szekundszekvenciákra hajlamos, míg az ereszkedő dallamcsalád néhány dallamában kvintváltást figyelhetünk meg.

A fő szövegműfajok: ballada, keserves, bujdosó-ének, koldusének, katonasírató, esetleg parodisztikus panaszdalok. Jellemző a hosszú, sok versszakos szöveg, de csak a ballada szövege tekinthető megkomponált versnek. A balladák, keservesek és a velük rokon műfajú szövegek többségében hatos, nyolcas illetve tizenkettes szótagszámú stófákon hangzanak el, parlando vagy rubato előadásban. A stílus a parlando, rubato előadott törzsanyagon kívül egy vékonyabb giusto réteget is tartalmaz, melyet egyszerű táncdallamok alkotnak.

A hasonló anatóliai dallamokra a magyar stílus fenti jellemzése szinte szó szerint ráillik, noha kisebb eltérések természetesen vannak. A török dallamok első sorában ritka a kétszeres *do-re-mi* kezdés, és a VII. fok kisebb, bár nem elhanyagolható szerepet játszik bennük. A pentatónia az általános anatóliai jellegnek megfelelően kevésbé szigorú: a 6. fok ugyan gyakran hiányzik, de a 2. fok szinte minden dallamban előfordul, igaz sokszor csak a dallamok végén, a záróhangra ereszkedéskor. Míg a magyar anyagot az ABCD forma dominanciája jellemzi, a török anyagban az ABCD-n kívül gyakori az ABBC vagy ABB_kC forma is. Ugyanakkor a konkrét török dallamokhoz mindig lehetett találni meggyőző magyar párhuzamot.

A magyar és a török *pszalmodizáló* dallamok szövegei közötti fő különbség az, hogy a török népi költészet szinte kizárólag hét-, nyolc- és tizenegy szótagos versekből áll, szemben a magyarban kedvelt hatos, nyolcas és tizenkettes szótagszámokkal. A török dallamokban a hétszótagos dalok többsége giusto, míg a nyolc- illetve tizenegy szótagos dalok gyakran parlando, rubato előadásúak. A szabad ritmusú török *pszalmodizáló* dallamok műfaja kisebb része halottsírató, a többségük keserves.

Haladjunk végig a török *pszalmodizáló* dallamokon⁶. A dallamok sorrendjét most az határozza meg, hogy milyen mértékben távolodtak el a *mi-re-do* magon történő kissé esetleges jellegű mozgástól a nagyobb ambitusú dallamosabb megoldások felé. Kissé önkényesen meghúzhatunk egy határt, ahol a felső kiegészítő hangok már jelentős szerepet játszanak, és ennek megfelelően a dallamokat az alacsonyabbak és a magasabbak két osztályába sorolhatjuk. A magasabb dallamok a kvintváltók felé mutatnak bizonyos hasonlóságot, azonban míg a kvintváltók felépítése két sávra szétváló diszjunkt, e dallamoké a középső *mi-re-do* magból bővülő konjunkt.

Alacsonyabban mozgó anatóliai és magyar pszalmodizáló dallamok

E réteg dallamaiban közös az első sor *do-re-mi* hangokon való mozgása, de legalábbis a dallamkezdő *do-re-mi* emelkedés. Ide veszem azokat a török zenére igen jellemző dallamokat is, melyek első sora a *mi* hangon recitál, és egyebekben beilellenek a *pszalmodizáló* stílusba.

1. típus. *Do-re-mi*-vel indul, majd a *do-re-mi* trichordon esetlegesen mozog, és onnan csak a dallam végén hanyatlik le. (Ex1a-b),

2. típus. *Do-re-mi*-vel indul, majd a *do-re-mi* trichordon mozog, de már kiegyensúlyozott strófát formál (Ex2a-b, 2c-d),

3. típus. *Mi*-n kezdődik, majd első sora a *mi-re* bichordon illetve a *do-re-mi* trichordon imbolyog (Ex 3a-b),

4. típus. Az első sor a *mi*-n mozog, a többi sor alacsonyabb (Ex 4a-b),

5. típus. A *fá*(*fi*) hang is belép az első sorban vagy a második sor elején illetve közepén (Ex 5a-b),

6. típus. Az első sor *do-re-mi* kezdése és mozgása után a második és harmadik sorban megjelenik a *szo'*, esetleg a *la'* hang is (Ex 6a-b),

7. típus. Az első sor emelkedik, és megjelenik benne a *szo'*, esetenként kadenciahangként is (Ex 7a).

1. ábra. 1-7. pszalmódizáló típusok

DSZ-13

1a)

Ke - ser - ves a - nyá - nak Ke - ser - ves gyer - me - ke

El - in - dult az út - ra, Szi - me - redt a sze - mc.

Konya-53

1b)

Meg - le - he - tek én át - koz - va, Ne le - gyen sze - ren - csém so - ha,

Sem - mi - ne - mű - já - rá - som - ba, sem - mi fi - a - tal - sá - gom - ba.

DSZ-12

2a)

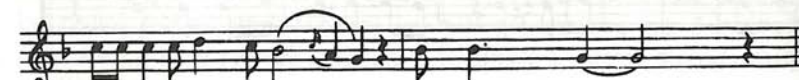

Van a rossz-ba, s nincs a jó-ba, s van a min-den-na - pi bú - ba.

Van a rossz-ba, s nincs a jó-ba, s van a min-den-na - pi bú - ba.

Konya-129

DSZ-18

Kő - ve - ceses út mel - lett   Pá - rot - lan ger - li - ce.

Ki - nek e vi - lá - gon   Nem volt sze - ren - csé - je.

2d) No82

Yağ mu - run se - si - ne bak, Aş - ka da - vet c - di - yor,

Ca - ma vu - ran her dam - la, Be - ni ha - rap e - di - yor.

3a) DSZ-24

Bi - li - bók Já - nos mit gon - dol - tál, Het - fűn é - jen mit ál - mod - úl?

Én e - gye - bet nem gon - dol - tam, Mar - há - im já - rom - ha fog - tam.

3b) Konya-216

4) No79

Taş de - lik, taş de - lik, Su - lar a - kar uç - beş bö - lük,

Bi - le - ği - zi - me bu - la - na, Ken - dim ye - te - rim müj - de - lik.

5a) DSZ-34

Má - kó - fál - vi nagy hegy a - latt Két kis - le - ány za - bot a - rat.

Ej - haj, má - kot nem tud - tak haj - ta ni, Sze - re - tőt tud - tak tar - ta - ni.

5b)

De re de - pe düz ol - sa, Git - ti - ğin yer düz ol - sa,
 Ço - ban - lık - tan u - san - mam, Yol - da - şım bir gız ol - sa.

6a)

Ki-haj-tot-tam a te-hent a csor-dá-bo, Ko-mám-asz-szony-nyal ősz-szc-ta-lál-kosz-tam.
 Ad-dig, nd-dig dis-ku-rál-tunk, Míg a csor-dát ha-za-vár-tuk.

6b)

7a)

7b)

Magasabban mozgó anatóliai és magyar pszalmódizáló dallamok

Ezek a dallamok, melyek a gregorián *tonus peregrinus*⁷-hoz tartoznak, magasan kezdődnek, és bennük a *szo'* hang fontos szerepet játszik.

8. típus. Az első sor domború, a többi sor alacsony (*Ex 8a-b*),

9. típus. Az első sor *szo'*-ról ereszkedik *mi-re*, a többi sor alacsonyabb (*Ex 9a-b*). Ilyen magyar dallam igen kevés van. Hallgassuk meg a siita alevik egy vallási énekét, egy ún. *samah* dallamot:

10. típus. Az első sor *szo'*-(*fá*)-*mi* kezdése után a második sor is *szo'*-ról ereszkedik. A harmadik sor alacsonyabb (*Ex 10a-b*), mint a következő lakodalmi énekben:

11. típus. Az első sor *mi-n* vagy *fá-n* mozog, a második és harmadik sorok pedig *fá*-ról vagy *szo'*-ról süllyednek alá (*Ex 11a-b*),

12. típus. Az első sor határozottan a *szo'* illetve a *la* hangon mozog, a magasan kezdődő második illetve harmadik sorok pedig belesüllyednek a *mi-re-do* sávba (*Ex 12a-b*),

13. típus. Egyedi *fá-re fá-re* kezdés (*Ex 13a-b*). Ilyen a magyar stílusban nincs, és a törökben is ritka,

14. típus. VII. fokú kadencia szerepel valamelyik sorban. A magyar dallamok között ez annyira természetes, hogy nem is hozok rá példát. Ugyanakkor a török pszalmódizáló dallamokban is előfordul a VII. fok, nagy ritkán még kadenciahangként is (*Ex 14a-b*).

2. ábra. 8-14. pszalmódizáló típusok

DSZ-143

8a)

Ki van az én szemem sírva,
Mert a rózsámat más bírja.
Mért fogadta azt az egyet,
Rajtam kívül mást nem szeret.

No88

8b)

Musical score for No88, 8b). The score consists of four staves of music in a single system. The first staff begins with a treble clef, a common time signature, and a key signature of one flat. The melody is written in a simple, flowing style with some slurs. The lyrics are written below the notes.

Şu kış - la - nın ka - pı - sı - na,
 Na - il ol - dum ya - pı - sı - - - na,
 Üç beş ha - in öl - dü - re - yim,
 Ki - lit vu - run ka - pı - sı - na.

No89

9)

Musical score for No89, 9). The score consists of four staves of music in a single system. The first staff begins with a treble clef, a 3/8 time signature, and a key signature of one flat. The melody is written in a simple, flowing style with some slurs. The lyrics are written below the notes.

Mu - ham - med a - - - na - dan düş - tü.
 Mu - ham - med a - na - dan düş - tü, Ka - fir - la - rın ak - lı şaş - tı,
 Bin ki - li - se ye - re geç - ti,
 Mu - ham - med doğ - - - du bu ge - ce.

DSZ-101

10a)

Musical score for DSZ-101, 10a). The score consists of two staves of music in a single system. The first staff begins with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one flat. The melody is written in a simple, flowing style with some slurs. The lyrics are written below the notes.

A - pám, é - des a - pám,
 Bi - zony é - des a - - - nyám,

Bi - zony é - des a - nyám,

Bar - csa - it sze - re - ti.

No92

10b)

Ev - le - ri - nin ö - nü ka - - vak,

Ka - vak - tan dö - - - kü - lür yap - rak.

E - lün kı - na, ba - şım du - vak,

Kız a - na - sı, kız a - na - sı,

DSZ-102

Meg - mond - tam én bús ger - li - ce,

Ne rakj fész - ket az út szél - re,

Mert az ú - ton so - kan jár - nak,

A fész - ked - ből el - va - dász - nak.

11b)
 Şu dal boy-lu-ma da - yı ke - fen do - laş - tı - yı,

 Can ü - zül - dü o köy e - vi - ne u - laş - tı - yı.

 Hem ko - yun-lar hem ku - zu - lar me - leş - ti - yı.

 Ti - ti - reş - ti dal-lar da ya Pir Sul - tan de - yır.

DSZ-157

12a)
 Söp - rik az er - de - i u - tat,

 Vi - szik a ma - gyar fi - u - kat.

 Vi - szik, vi - szik sze - gé - nye - ket,

 Sze - gény ma - gyar le - gé - nye - ket.

No110

12b)
 A - ya - ğı - nı bas - tın da te - lin üs - tü - ne,

 Ağ - la - ya - rak çık - tın da - lın üs - tü - ne nay.

 A kız de - rin - den ay ya - zın sa - lın üs - tü - ne, ay.

 Ha - ya - tı - ma bo - yun bük - tün, ağ - la - dum.

13)

Ku - yu - luk - ta ol - muş dö - vüş,
 Mar - ti - ni - ni al da sa - vuş,
 Dün - ya sa - ına ga - lir m'o - la,
 Ba - ya - toğ - lu Meh - med ça - vus.

14a)

1) Konya-7
 2)
 2) 1)
 Konya-169

14b)

1) 1)

Összefoglalás

Tudjuk, hogy a magyar stílushoz hasonló rétegeket a latin egyházi zenekultúra az első és a hatodik zsolnártónusban és ezek strófás formáiban már kialakulási periódusa óta, tehát legkésőbb a 3–4. század óta magában hordoz⁸. A népi és az egyházi stílus közötti kapcsolat magyarázata az lehet, hogy az egyházi hagyomány "stilizált, rögzített, rendezett valamit, amit a zenei köznyelvből merített". A magyar stílus tehát valószínűleg nem egyházi eredetű, és tartalmaz az egyházi stílus dallamainál egyszerűbb (siratós) illetve szervezettebb (strófikus) rétegeket is. Ugyanakkor előfordulnak benne egyházi énekekből levezethető dallamok is.⁹

A magyar dallamstílus csak Erdélyben mutatható ki (pl. Moldva, Bukovina, Mezőség). Nem valószínű, hogy peremterületekre visszaszorult archaikus réteg lenne, mivel más régies kultúrájú magyar helyeken nem található meg. Ez pedig arra utal, hogy a székelyek sajátja volt, és az ma is. Az a kérdés azonban, hogy az erdélyi népesség hol találkozott ezzel a zenei köznyelvel, melyből az egyházi stílusok is merítettek, megválaszolatlan maradt.

A Lach-gyűjtésben sok változata van a *do-re-mi* magú dallamok első felének, és ez a forma előbukkan például a szinte kizárólag *do*-pentaton dallamokat éneklő mongóliai kazakok dallamai között, valamint Anatóliában is. Ugyanakkor hasonló dallamok *átfogó stílus* formájában a belső-ázsiai törökség köreiből (legalábbis eddig) nem kerültek elő. Két hasonló tatár dallamot találtam ugyan, de ezek az áttanulmányozott mintegy ezerkét száz dallam között inkább kivételesnek tűntek. Elszórtan a Dél-Nyugat-Kazakisztán *Mangisztaw* vidékén élő kazakok zenéjében is vannak ilyen dallamok.

A megfelelő török dallamok Törökország szinte minden pontjáról előkerültek, és nemcsak a megbízhatóan látszó idősebb falusi adatközlők ismerték őket, hanem jól dokumentálhatóan széles körben közkedtek. A rádió és a televízió népzenei programjaiban, a fél- vagy egészen professzionális népzenei énekesek kazettáin és műsoraiban is mindig hallható egy-két ilyen dallam. Jellemző, hogy míg a többi négy soros anatóliai dallam sokszínű képet mutat, a *pszalmodizáló* dallamok hatalmas összefüggő zenei tömböt alkotnak. Nem volt véletlen tehát, hogy már Bartók viszonylag kis gyűjtésében is nagy számban fordultak elő.

A nagyobb török anyag tehát részben megerősítette, részben pedig kibővítette Bartók megállapításait a pszalmodizáló dallamokról. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy míg a magyar anyagot illetően nagy felfedezések nemigen várhatóak, addig az anatóliai népzene továbbra sincs teljes mélységében felgyűjtve és elemezve. Különösen fontos lenne az anatóliai népzene török rétegeinek további felszínre hozása. Erre a további török népek, elsősorban az azerik, a türkmének és a kazakok népzenejének összehasonlító tanulmányozása adhat majd módot.

BIBLIOGRÁFIA

- A kottamellékleteknél *DSZ-szám*-a DOBSZAY L. – SZENDREI J. (1977) könyvben a dallam sorszáma, *SIP-szám* a Sipos (1994)-beli dallam sorszáma, a *Konya-szám* a konyai Selcuk Egyetem Archivumának dallam-sorszáma utal, a *TRT-szám* pedig a Török Rádió és Televízió kiadványaira utal.
- BARTÓK B. (1920), *Die Volksmusik der Araber von Biskra und Umgebung*, Zeitschrift für Musikwissenschaft 1920. (II.) évfolyam, 9. (június) szám, pp. 489–522. In: BÖI. pp. 518–561., Budapest
- BARTÓK B. (1923), *Volksmusik der Rumänen von Maramureş*, Drei Masken Verlag, München
- BARTÓK B.–KODÁLY Z. (1923), *Erdélyi Magyarság. Népdalok*, Népies Irodalmi Társaság, Budapest
- BARTÓK B. (1924), *A magyar népdal*, Rózsavölgyi és Társa, Budapest
- BARTÓK B. (1931), *Hungarian Folk Music*, Oxford University Press, London: Humphrey Milford
- BARTÓK B. (1935), *Melodien der rumänischen Colinde (Weinachtslieder)*, Universal Edition, Wien
- BARTÓK B. (1935a), *Népzeneünk és a szomszéd népek népzeneje*, Népszerű Zenefüzetek (szerk. Molnár Antal) 3. szám, Somló Béla könyvkiadó, Budapest
- BARTÓK B. (1936), *Halk müziği Hakkında*, Raced Uluşoğlu nyomdája, Ankara
- BARTÓK B. (1937), *Collecting folksongs in Anatolia*, Hungarian Quarterly 1937. évfolyam, (III. kötet) 2. (nyári) szám, 337-346. lap., Budapest
- BARTÓK B. (1959), *Slovenské ľudové Piesne – Slowakische Volkslieder* I. kötet, Academia Scientiarum Slovaca, Bratislava
- BARTÓK B. (1967, 1975), *Rumanian Folk Music*, (ed. Benjamin Suchoff). The Hague: Martinus Nijhoff, 1967 (Vol: I. Instrumental Melodies; Vol. II: Vocal Melodies; Vol. III: Texts), 1975 (Vol. IV: Carols and Christmas Songs [Colinde]; Vol. V. Maramureş Country).
- BARTÓK B. (1976), *Turkish Folk Music from Asia Minor*, Ed. by Benjamin Suchoff, Princeton
- BARTÓK, B. (1991), *Küçük Asya'dan Türk Halk Müziği*, fordította és az előszót írta: Bülent Aksoy, Istanbul
- BARTÓK B. (1991a), *Magyar Népdalok, Egyetemes gyűjtemény*, Budapest
- BÓNIS F. (1972), *Béla Bartók, His Life in Pictures and Documents*, New York
- C. NAGY (1962), *Typenprobleme in der ungarischen Volksmusik*, Studia Musicologica pp. 225–266, Budapest
- C. NAGY B. (1959), *Adatok a magyar népdal kialakulásához*, Zenetudományi Tanulmányok VII. pp. 605–688. Budapest
- DOBSZAY L. – SZENDREI J. (1977), *“Szivárvány havasán” a magyar népzene régi rélegének harmadik stílus-csoportja*, In: Népzene és zenetörténet III. Budapest
- DOBSZAY L.–SZENDREI J. (1988), *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I–II.*, Budapest
- GAZTMYHAL, M. R. (1936a), *Türk Halk Müziklerinin Tonal Husustyetleri Meselesi* [On the Tonal Peculiarities of the Turkish Folk Music], Istanbul
- GOLDEN, P. B. (1992), *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, Otto Harrassowitz - Wiesbaden
- JÁRDÁNYI P. (1961), *A magyar népdalok renéje*, Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei XVII. pp. 139-134., Budapest
- KODÁLY Z. (1937), *A Magyar Népzene*, 4. kiadás: 1969. = Folk Music of Hungary. 2. ed. revised and enlarged by L. Vargyas. 1971, Budapest
- KÖSEMIHAL, M.R. (1936), *Türk halk müziklerinin meselesi*, Türk Tarih'nin Ana Hatları III., Istanbul
- KRISTÓF K. (1957), *Beszélgések Bartók Bélával*, Budapest
- KÚNOS I. (1889), *Oszmán-török népköltési gyűjtemény*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- LINDNER, R. (1982), *What was a nomadic tribe*, Bloomington
- OKYAY, E. (1975), *Melodische Gestallelemente in den Türkischen 'Kırık Hava'*, Berlin
- OLSWAI I. (1963), *Typical Variations, Typical Correlations, Central Motifs in Hungarian Folk Music*, In: Studia Musicologica IV. 37-70, Budapest

- OLSVAI I. (1980), *Kis kiegészítés Bartók Béla török-magyar dallampárhuzamaihoz*. In: Zenetudományi dolgozatok pp. 59-67., Budapest
- PAKSA K. (1976), *Hungarian Folksongs Amidst Twin-Bar and Strophic Structures*, In: *Studia Musicologica* XVIII. pp. 11-38., Budapest
- KAPRONYI T. (1981), *Jellegzetes motívumok iraki gyermekjátékok és mondókák dallamaiban*, In: Zenetudományi dolgozatok, Budapest
- PÁVAI I. (1982), *Egy kvintváltó dallam átalakulásai*, In: *Ethnographia*, Budapest
- PICKEN, L. (1975), *Folk Musical Instruments of Turkey*, London
- RAJECZKY B. (1973), *Vorstrophische Formen in Ungarn*, In: D. Stockmann-J. Steszewski: *Analyse und Klassifikation von Volksmelodien*, pp. 93-99. Kraków
- REINHARD, K. (1957), *Types of Turkmenian Songs in Turkey*, In: *Journal of the International Folk Music Council*
- REINHARD, K. (1962), *Türkische Musik*, Berlin
- REINHARD, K. (1980), *Turkey*, In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, München
- RÓNA-TAS, A. (1991), *An Introduction to Turkology*, Szeged
- RÓNA-TAS A. (1996), *A honfoglaló magyar nép*, Budapest
- SALCI, V. L. (1940), *Gizli Türk halk musykisi ve türk musykisinde armoni meselesi*, Istanbul
- SAYGUN, A.A. (1951), *Bartók in Turkey*, In: *Musical Quarterly*, Budapest
- SAYGUN, A.A. (1965), *Quelques réflexions sur certaines affinités des musiques folkloriques turque et hongroise*, In: *Studia Musicologica* V., Budapest
- SAYGUN, A.A. (1976), *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*, Budapest
- SIPOS J. (1991), *Similar Melody Styles in Hungarian and Turkish Folk Music*, In: *The Fourth International Turkish Folklore Congress* pp. 235-257. Antalya
- SIPOS J. (1994), *Török Népzene I.*, In: MTA ZTI Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez, Budapest
- SIPOS J. (1994a), *Török és magyar siratók*, In: *Keletkutatás*, Budapest
- SIPOS J. (1995), *Török Népzene II.*, In: MTA ZTI Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez, Budapest
- SIPOS J. (1995a), *Népzenei gyűjtés Törökországban*, In: *Török Füzetek* III:2, Budapest
- SIPOS J. (1996), *Connection between Turkish songs having different structure*, In: *The Fifth International Turkish Folklore Congress*, Ankara
- SIPOS J. (1997), *Similar musical structure in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian Folk Music*, In: *Permanent International Altatic Congress*, Szeged
- SIPOS J. (1998), *Nyugat-kazakisztáni népzene*, *Selyemút* pp. 29-31, Budapest
- Sipos J. (1999), *Bartók Béla törökországi gyűjtése egy nagyobb anyag fényében* (PhD-disszertáció), kézirat, Budapest
- SZABOLCSI B. (1933), *Osztják hősdalok – magyar siratók melódiái*, In: *Ethnographia*, Budapest
- SZABOLCSI B. (1934), *Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben*. In: *Ethnographia*, pp. 138-156., Budapest
- SZABOLCSI B. (1935), *Eastern Relations of Early Hungarian Folk Music*, In: *Journal of the Royal Asiatic Society*
- SZABOLCSI B. (1936), *Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok*, In: *Ethnographia* pp. 233-251., Budapest
- SZABOLCSI B. (1940), *Adatok a középdázsiai dallam típus elterjedéséhez*. In: *Ethnographia* pp. 242-248., Budapest
- SZABOLCSI B. (1947), *A magyar zenetörténet kézikönyve*, Budapest
- VARGYAS, L. (1958), *Some Parallels of Rare Modal Structures in Western and Eastern Europe*, In: *Journal of the IFMC* X: pp. 22-28
- VARGYAS L. (1980), *A magyar zene őstörténete 1-2*, In: *Ethnographia*, XCI: pp. 1-34, 192-236, Budapest
- VARGYAS L. (1981), *A Magyarság Népzeneje*, Budapest
- VÁSÁRY I. (1993), *A régi Belső-Ázsia története*, Szeged
- VIKÁR L.-BERECZKI G. (1971), *Cheremis Folksongs*, Budapest
- VIKÁR L. (1972), *Archaic Types of Finno-Ugrian Melody*, In: *Studia Musicologica*, XIV. pp. 53-91., Budapest
- VIKÁR L. (1979), *A volga-kámai finnugorok és törökök népzeneje*, doktori értekezés (kézirat), Budapest
- VIKÁR L.-BERECZKI G. (1979), *Chuvash Folksongs*, Budapest

VIKÁR L. (1993), *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*, Budapest

WIORA, W. (1949), *Concerning the Conception of Authentic Folk Music*, In: *Journal of the IFMC I*: pp. 14-18

WIORA, W. (1956), *Älter als die Pentatonik*, In: *Studia Memoriae Belae Bartók Sacra*: pp. 185-208.

YÖNETKEN, H.B. (1966), *Yıkukul müzik kilavuzu*, Istanbul

TARTALOM

Előszó helyett	5
I. FÁKLYAFÉNYBEN	
Marczell Péter: Kőrösi Csoma Sándor göttingeni szabad asztala	7
Dominich Sándor: Kőrösi csoma Sándor és a "göttingeni fáklya" rejtélye ..	12
Dr. Erdélyi István: Hová készült Kőrösi Csoma Sándor?	15
Marczell Péter: Kőrösi Csoma, a molla	18
Olosz Katalin: Ismeretlen kortársi vélemény Kőrösi Csoma Sándor keleti útjáról	23
Marczell Péter: Kőrösi Csoma Sándor kormányzati elbírálása, illetve támogatása Brit-Indiában a hivatalos akták fényében	28
Paczolay Gyula: Újabb adatok Solomon Caesar Malanról, Kőrösi Csoma Sándor tanítványáról és Jegyzetek a Példabeszédek könyvéhez című művéről	68
Gyórfi Dénes: Dr. Musnai László— a nagyenyedi Csoma-kutató	77
Krézsek Csaba, Szász László: Kőrösi nyomán Zanszkárban	88
Tiboldi Zoltán: Az 1942-es Kőrösi Csoma Sándor-év a háromszéki sajtó tükrében	104
II. KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR ÉS A MAGYAR EREDETKÉRDÉS	
Ferenczi István: Délibábos ábránd készítette-e Kőrösi Csoma Sándort Belső-Ázsiába?	115
Bernard le Calloch: Kőrösi Csoma Sándor és a török nyelv	162
Sárközi Alice: Kőrösi Csoma Sándor, a magyarság kutatása és a mai tibetisztika	183
III. TÖRÖKÖK-MAGYAROK	
Dr. Baski Imre: Török nevek—magyar nevek	189
Paczolay Gyula: Török rokonsággal (is) rendelkező magyar közmondások ..	198
Gazda Klára: Török muzeológusok a török szőnyegek szimbólumairól ...	205
Sipos János: Bartók nyomában Anatóliában	217
Dávid Géza: Magyarország népessége a török hódoltság korában	234
IV. NAPKELET FELÉ	
Harangozó Imre: "Félnézék a napkelét felé..."	251
Fórika Éva: A "csodaszarvastól" a "csodafiú-szarvasig"	263
Dr. Érdy Miklós: Hun/xiongnu lovastemetkezések és párhuzamaik	269
Erdélyi Balázs: A majackojei (Oroszország) ásatások építészeti eredményei	312
Dr. Bárdi László: Ósi lovasnomád népek mai nyomai Belső-Ázsiában	325

Csajághy György: A magyar népzene ősrétegéről és néhány ősi hangszeréről	338
Harangozó Imre: Adalékok a moldvai magyarok eredetének, kultúrájának és népi emlékezetének kutatásához	386
Fábián Ernő: A honfoglalásról	401
Ferenczi Géza: A székely(magyar) rovásírásról	408
Dr. Szőlőssy Gábor: Az avar ijak és a magyar új fejlődéstörténeti kapcsolatai	415
Gazda József: A két világháború magyar hadifoglyainak vallomásai a keleti népek rokonságérzetéről	423
Kiss Gy. Csaba: A keleti származás torzító tükörben	436
A kötet szerzői	441
Tartalom	455

Kőrösi Csoma Sándor și originile orientale ale maghiarilor

Tipar executat cu comanda nr. 4829/25.03.2000
Tipografia Trisedes Press SA. Sf. Gheorghe 2000

Tipărit în România